

ЦЕРИ И ГРАНИЦЕ ЉУДСКОГ ЗНАЊА

Марко Војиновић

Институт за Физику Универзитета у Београду, 2012

ШТА ЈЕ ЦЕРН?

- 29. 9. 1954. — Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire
- “Савет” → “Организација”
- Међународна европска лабораторија за физику високих енергија
- Предграђе Женева, на граници Швајцарске и Француске

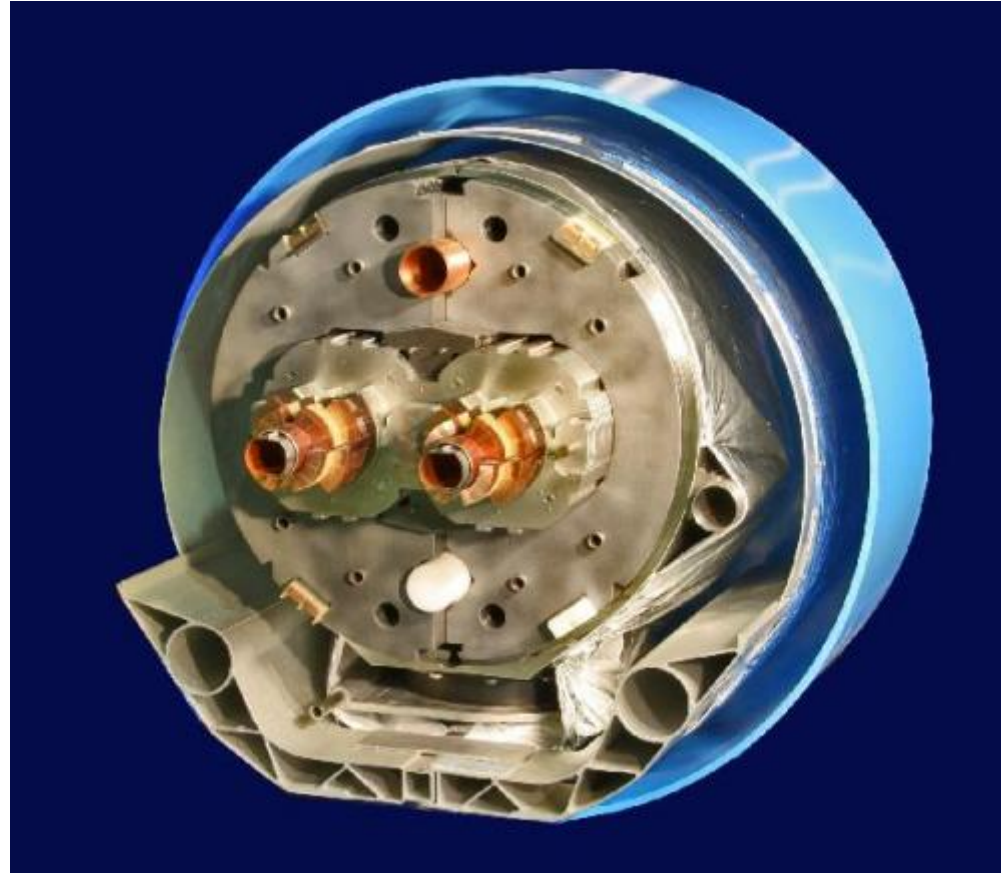
ЗАШТО ЈЕ ЦЕРН ИНТЕРЕСАНТАН?

Кружни акцелератор честица, обима 27 km, 100 m испод земље:

ШТА ЈЕ LHC?

Large Hadron Collider — Велики Хадронски Сударач:

ШТА КАД СЕ ДВА ПРОТОНА СУДАРЕ?

Мерења се врше на детекторима — ATLAS, CMS, ALICE, LHCб

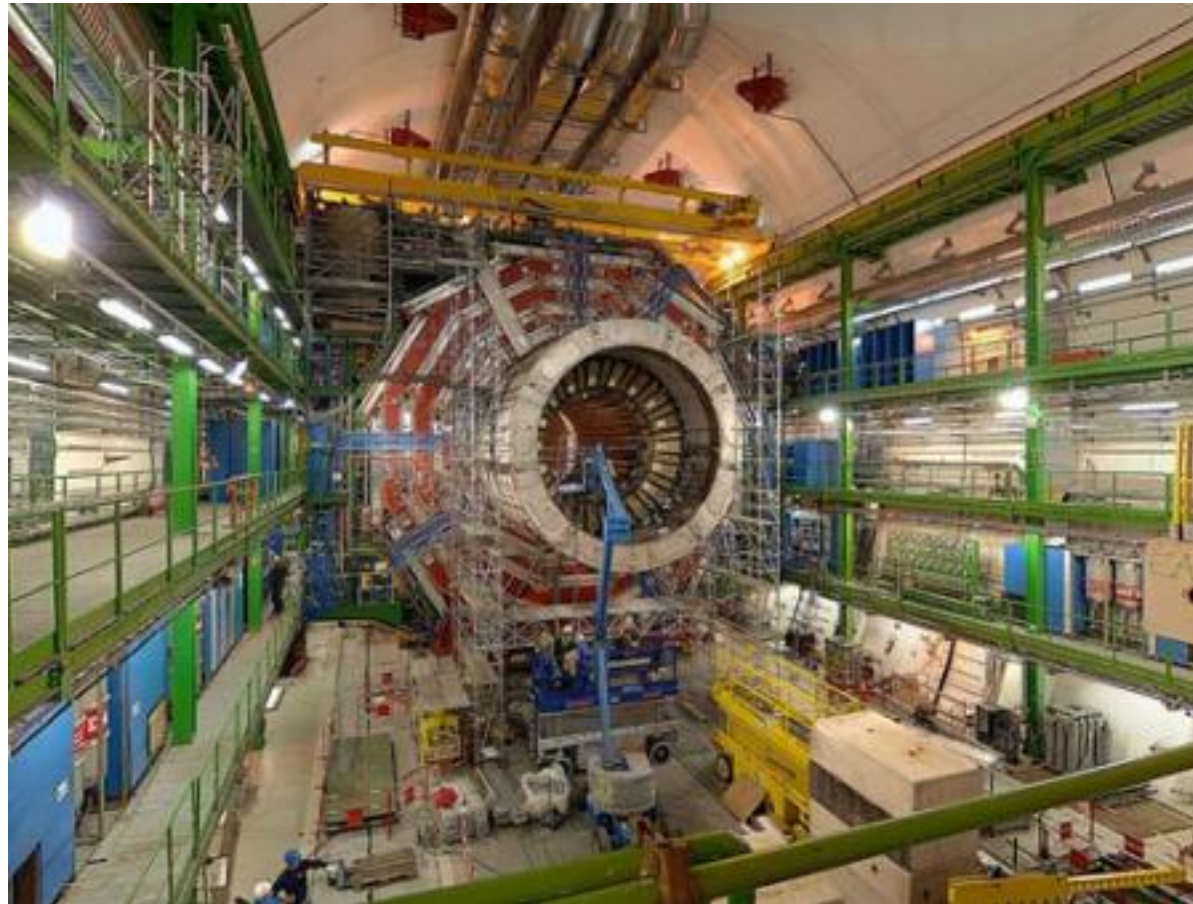
ШТА КАД СЕ ДВА ПРОТОНА СУДАРЕ?

Мерења се врше на детекторима — ATLAS, CMS, ALICE, LHCб

ШТА КАД СЕ ДВА ПРОТОНА СУДАРЕ?

Мерења се врше на детекторима — ATLAS, CMS, ALICE, LHCb

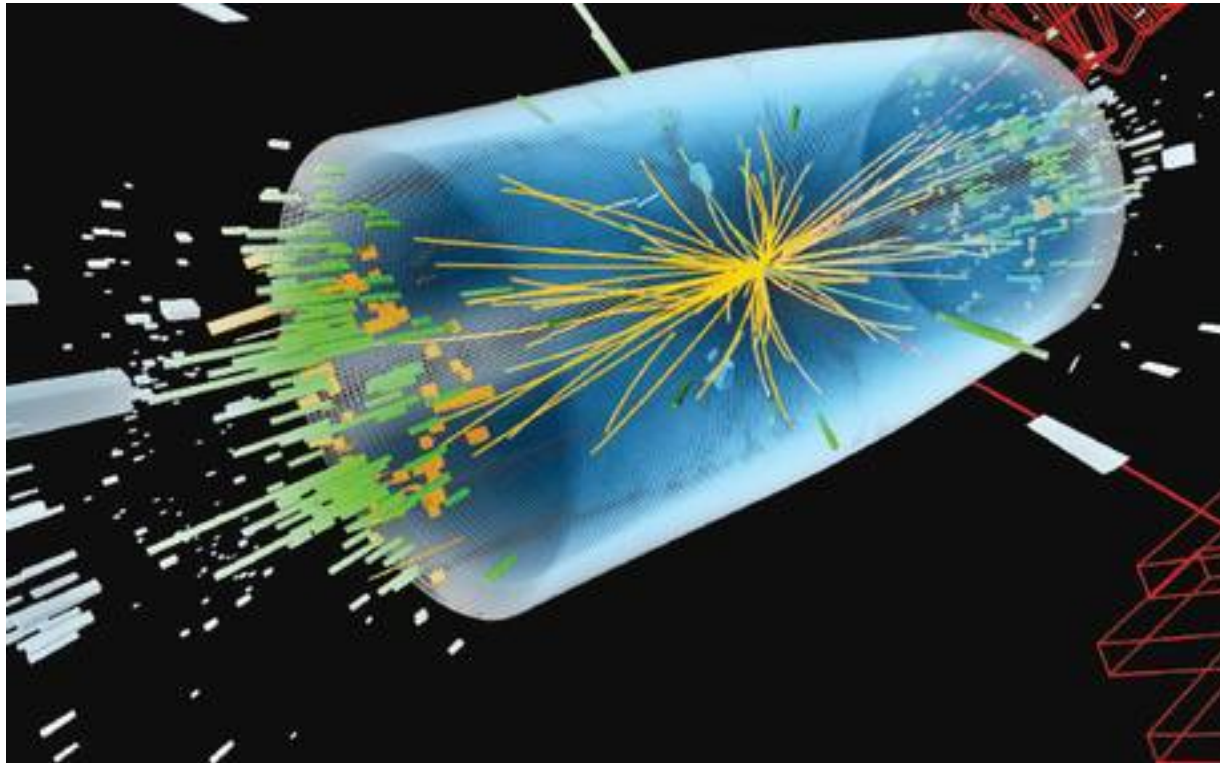
ШТА КАД СЕ ДВА ПРОТОНА СУДАРЕ?

Мерења се врше на детекторима — ATLAS, CMS, ALICE, LHCб

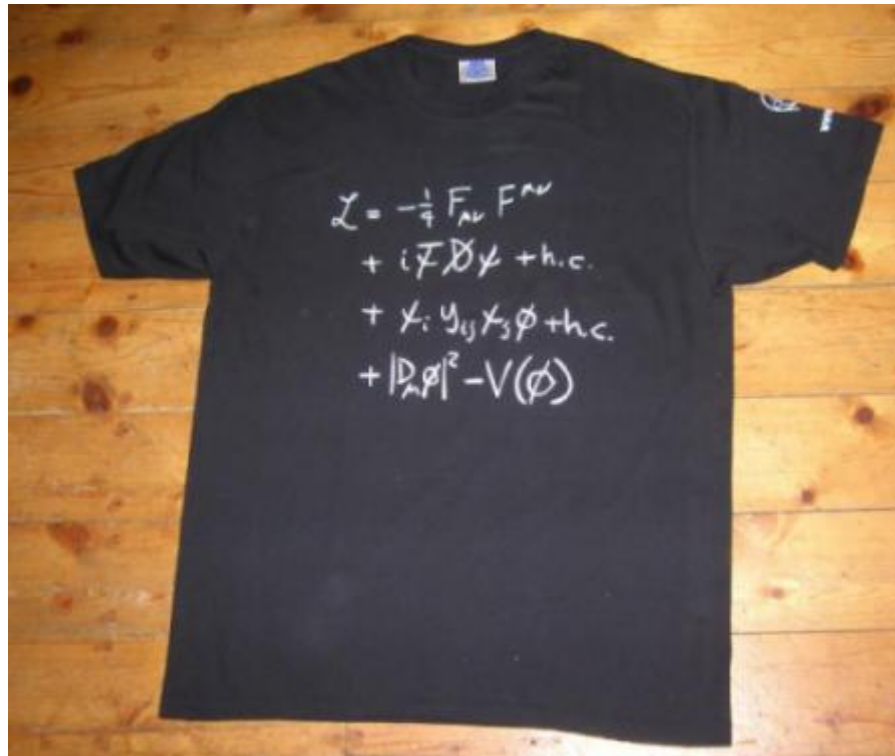
ШТА ТРЕБА ДА ИЗМЕРИМО?

Мере се догађаји креације честица:

ШТА ЈЕ ТО “СТАНДАРДНИ МОДЕЛ”?

$$\mathcal{L} = -\frac{1}{4}F_{\mu\nu}F^{\mu\nu} + i\bar{\psi}\not{D}\psi + \psi_i y_{ij}\psi_j\phi + |D_\mu\phi|^2 - V(\phi) + \text{h.c.}$$

ШТА ЈЕ ТО “СТАНДАРДНИ МОДЕЛ”?

... мало детаљније:

$$\begin{aligned}
 \mathcal{L} = & -\frac{1}{2}\partial_\nu g_\mu^a \partial_\nu g_\mu^a - g_s f^{abc} \partial_\mu g_\nu^a g_\mu^b g_\nu^c - \frac{1}{4}g_s^2 f^{abc} f^{ade} g_\mu^b g_\nu^c g_\mu^d g_\nu^e + \frac{1}{2}ig_s^2 (\bar{q}_i^\sigma \gamma^\mu q_j^\sigma) g_\mu^a + \bar{G}^a \partial^2 G^a + g_s f^{abc} \partial_\mu \bar{G}^a G^b g_\mu^c - \partial_\nu W_\mu^+ \partial_\nu W_\mu^- - \\
 & M^2 W_\mu^+ W_\mu^- - \frac{1}{2}\partial_\nu Z_\mu^0 \partial_\nu Z_\mu^0 - \frac{1}{2c_w^2} M^2 Z_\mu^0 Z_\mu^0 - \frac{1}{2}\partial_\mu A_\nu \partial_\mu A_\nu - \frac{1}{2}\partial_\mu H \partial_\mu H - \frac{1}{2}m_h^2 H^2 - \partial_\mu \phi^+ \partial_\mu \phi^- - M^2 \phi^+ \phi^- - \frac{1}{2}\partial_\mu \phi^0 \partial_\mu \phi^0 - \\
 & \frac{1}{2c_w^2} M \phi^0 \phi^0 - \beta_h \left[\frac{2M^2}{g^2} + \frac{2M}{g} H + \frac{1}{2}(H^2 + \phi^0 \phi^0 + 2\phi^+ \phi^-) \right] + \frac{2M^4}{g^2} \alpha_h - igc_w [\partial_\nu Z_\mu^0 (W_\mu^+ W_\nu^- - W_\nu^+ W_\mu^-) - Z_\nu^0 (W_\mu^+ \partial_\nu W_\mu^- - \\
 & W_\mu^- \partial_\nu W_\mu^+) + Z_\mu^0 (W_\nu^+ \partial_\nu W_\mu^- - W_\nu^- \partial_\nu W_\mu^+)] - igs_w [\partial_\nu A_\mu (W_\mu^+ W_\nu^- - W_\nu^+ W_\mu^-) - A_\nu (W_\mu^+ \partial_\nu W_\mu^- - W_\mu^- \partial_\nu W_\mu^+) + \\
 & A_\mu (W_\nu^+ \partial_\nu W_\mu^- - W_\nu^- \partial_\nu W_\mu^+)] - \frac{1}{2}g^2 W_\mu^+ W_\mu^- W_\nu^+ W_\nu^- + \frac{1}{2}g^2 W_\mu^+ W_\nu^- W_\mu^+ W_\nu^- + g^2 c_w^2 (Z_\mu^0 W_\mu^+ Z_\nu^0 W_\nu^- - Z_\mu^0 Z_\nu^0 W_\mu^+ W_\nu^-) + \\
 & g^2 s_w^2 (A_\mu W_\mu^+ A_\nu W_\nu^- - A_\mu A_\nu W_\mu^+ W_\nu^-) + g^2 s_w c_w [A_\mu Z_\nu^0 (W_\mu^+ W_\nu^- - W_\nu^+ W_\mu^-) - 2A_\mu Z_\mu^0 W_\nu^+ W_\nu^-] - g\alpha [H^3 + H\phi^0 \phi^0 + 2H\phi^+ \phi^-] - \\
 & \frac{1}{8}g^2 \alpha_h [H^4 + (\phi^0)^4 + 4(\phi^+ \phi^-)^2 + 4(\phi^0)^2 \phi^+ \phi^- + 4H^2 \phi^+ \phi^- + 2(\phi^0)^2 H^2] - gM W_\mu^+ W_\mu^- H - \frac{1}{2}g \frac{M}{c_w^2} Z_\mu^0 Z_\mu^0 H - \frac{1}{2}ig [W_\mu^+ (\phi^0 \partial_\mu \phi^- - \\
 & \phi^- \partial_\mu \phi^0) - W_\mu^- (\phi^0 \partial_\mu \phi^+ - \phi^+ \partial_\mu \phi^0)] + \frac{1}{2}g [W_\mu^+ (H \partial_\mu \phi^- - \phi^- \partial_\mu H) - W_\mu^- (H \partial_\mu \phi^+ - \phi^+ \partial_\mu H)] + \frac{1}{2}g \frac{1}{c_w} (Z_\mu^0 (H \partial_\mu \phi^0 - \phi^0 \partial_\mu H) - \\
 & ig \frac{s_w^2}{c_w} M Z_\mu^0 (W_\mu^+ \phi^- - W_\mu^- \phi^+) + igs_w M A_\mu (W_\mu^+ \phi^- - W_\mu^- \phi^+) - ig \frac{1-2c_w^2}{2c_w} Z_\mu^0 (\phi^+ \partial_\mu \phi^- - \phi^- \partial_\mu \phi^+) + igs_w A_\mu (\phi^+ \partial_\mu \phi^- - \\
 & \phi^- \partial_\mu \phi^+) - \frac{1}{4}g^2 W_\mu^+ W_\mu^- [H^2 + (\phi^0)^2 + 2\phi^+ \phi^-] - \frac{1}{4}g^2 \frac{1}{c_w^2} Z_\mu^0 Z_\mu^0 [H^2 + (\phi^0)^2 + 2(2s_w^2 - 1)^2 \phi^+ \phi^-] - \frac{1}{2}g^2 \frac{s_w^2}{c_w} Z_\mu^0 \phi^0 (W_\mu^+ \phi^- + W_\mu^- \phi^+) - \\
 & \frac{1}{2}ig^2 \frac{s_w^2}{c_w} Z_\mu^0 H (W_\mu^+ \phi^- - W_\mu^- \phi^+) + \frac{1}{2}g^2 s_w A_\mu \phi^0 (W_\mu^+ \phi^- + W_\mu^- \phi^+) + \frac{1}{2}ig^2 s_w A_\mu H (W_\mu^+ \phi^- - W_\mu^- \phi^+) - g^2 \frac{s_w}{c_w} (2c_w^2 - 1) Z_\mu^0 A_\mu \phi^+ \phi^- - \\
 & g^1 s_w^2 A_\mu A_\mu \phi^+ \phi^- - \bar{e}^\lambda (\gamma \partial + m_e^\lambda) e^\lambda - \bar{\nu}^\lambda \gamma \partial \nu^\lambda - \bar{u}_j^\lambda (\gamma \partial + m_u^\lambda) u_j^\lambda - \bar{d}_j^\lambda (\gamma \partial + m_d^\lambda) d_j^\lambda + igs_w A_\mu [-(\bar{e}^\lambda \gamma^\mu e^\lambda) + \frac{2}{3}(\bar{u}_j^\lambda \gamma^\mu u_j^\lambda) - \\
 & \frac{1}{3}(\bar{d}_j^\lambda \gamma^\mu d_j^\lambda)] + \frac{ig}{4c_w} Z_\mu^0 [(\bar{\nu}^\lambda \gamma^\mu (1 + \gamma^5) \nu^\lambda) + (\bar{e}^\lambda \gamma^\mu (4s_w^2 - 1 - \gamma^5) e^\lambda) + (\bar{u}_j^\lambda \gamma^\mu (\frac{4}{3}s_w^2 - 1 - \gamma^5) u_j^\lambda) + (\bar{d}_j^\lambda \gamma^\mu (1 - \frac{8}{3}s_w^2 - \gamma^5) d_j^\lambda)] + \\
 & \frac{ig}{2\sqrt{2}} W_\mu^+ [(\bar{\nu}^\lambda \gamma^\mu (1 + \gamma^5) e^\lambda) + (\bar{u}_j^\lambda \gamma^\mu (1 + \gamma^5) C_{\lambda\kappa} d_j^\kappa)] + \frac{ig}{2\sqrt{2}} W_\mu^- [(\bar{e}^\lambda \gamma^\mu (1 + \gamma^5) \nu^\lambda) + (\bar{d}_j^\kappa C_{\lambda\kappa}^\dagger \gamma^\mu (1 + \gamma^5) u_j^\lambda)] + \frac{ig}{2\sqrt{2}} \frac{m_e^\lambda}{M} [-\phi^+ (\bar{\nu}^\lambda (1 - \\
 & \gamma^5) e^\lambda) + \phi^- (\bar{e}^\lambda (1 + \gamma^5) \nu^\lambda)] - \frac{g}{2} \frac{m_e^\lambda}{M} [H (\bar{e}^\lambda e^\lambda) + i\phi^0 (\bar{e}^\lambda \gamma^5 e^\lambda)] + \frac{ig}{2M\sqrt{2}} \phi^+ [-m_d^\kappa (\bar{u}_j^\lambda C_{\lambda\kappa} (1 - \gamma^5) d_j^\kappa) + m_u^\lambda (\bar{u}_j^\lambda C_{\lambda\kappa} (1 + \gamma^5) d_j^\kappa) + \\
 & \frac{ig}{2M\sqrt{2}} \phi^- [m_d^\lambda (\bar{d}_j^\lambda C_{\lambda\kappa}^\dagger (1 + \gamma^5) u_j^\kappa) - m_u^\kappa (\bar{d}_j^\lambda C_{\lambda\kappa}^\dagger (1 - \gamma^5) u_j^\kappa) - \frac{g}{2} \frac{m_u^\lambda}{M} H (\bar{u}_j^\lambda u_j^\lambda) - \frac{g}{2} \frac{m_d^\lambda}{M} H (\bar{d}_j^\lambda d_j^\lambda) + \frac{ig}{2} \frac{m_u^\lambda}{M} \phi^0 (\bar{u}_j^\lambda \gamma^5 u_j^\lambda) - \\
 & \frac{ig}{2} \frac{m_d^\lambda}{M} \phi^0 (\bar{d}_j^\lambda \gamma^5 d_j^\lambda) + \bar{X}^+ (\partial^2 - M^2) X^+ + \bar{X}^- (\partial^2 - M^2) X^- + \bar{X}^0 (\partial^2 - \frac{M^2}{c_w^2}) X^0 + \bar{Y} \partial^2 Y + igc_w W_\mu^+ (\partial_\mu \bar{X}^0 X^- - \partial_\mu \bar{X}^+ X^0) + \\
 & igs_w W_\mu^+ (\partial_\mu \bar{Y} X^- - \partial_\mu \bar{X}^+ Y) + igc_w W_\mu^- (\partial_\mu \bar{X}^- X^0 - \partial_\mu \bar{X}^0 X^+) + igs_w W_\mu^- (\partial_\mu \bar{X}^- Y - \partial_\mu \bar{Y} X^+) + igc_w Z_\mu^0 (\partial_\mu \bar{X}^+ X^+ - \\
 & \partial_\mu \bar{X}^- X^-) + igs_w A_\mu (\partial_\mu \bar{X}^+ X^+ - \partial_\mu \bar{X}^- X^-) - \frac{1}{2}gM [\bar{X}^+ X^+ H + \bar{X}^- X^- H + \frac{1}{c_w^2} \bar{X}^0 X^0 H] + \frac{1-2c_w^2}{2c_w} igM [\bar{X}^+ X^0 \phi^+ - \\
 & \bar{X}^- X^0 \phi^-] + \frac{1}{2c_w} igM [\bar{X}^0 X^- \phi^+ - \bar{X}^0 X^+ \phi^-] + igM s_w [\bar{X}^0 X^- \phi^+ - \bar{X}^0 X^+ \phi^-] + \frac{1}{2}igM [\bar{X}^+ X^+ \phi^0 - \bar{X}^- X^- \phi^0]
 \end{aligned}$$

ШТА ЈЕ ТО “СТАНДАРДНИ МОДЕЛ”?

... мало детаљније:

ШТА ЈЕ ТО “СТАНДАРДНИ МОДЕЛ”?

$$\mathcal{L} = -\frac{1}{4}F_{\mu\nu}F^{\mu\nu} + i\bar{\psi} \not{D}\psi + \psi_i y_{ij} \psi_j \phi + |D_\mu \phi|^2 - V(\phi) + \text{h.c.}$$

Са једне стране, Стандардни Модел:

- представља **најдетаљнији** опис природе који имамо;
- садржи кондензоване резултате замало **свега** што је људска врста икада измерила у експериментима;
- слаже се са експериментима фантастично **прецизно**;
- представља **фундаменталну** теорију (из њега следи сва остала физика, хемија, биологија, итд.).

ШТА ЈЕ ТО “СТАНДАРДНИ МОДЕЛ”?

$$\mathcal{L} = -\frac{1}{4}F_{\mu\nu}F^{\mu\nu} + i\bar{\psi}\not{D}\psi + \psi_i y_{ij}\psi_j\phi + |D_\mu\phi|^2 - V(\phi) + \text{h.c.}$$

Са друге стране, Стандардни Модел:

- је малчице **ружан**;
- **не уме** да одговори на нека занимљива питања;
- садржи кондензоване резултате **замало** свега што је људска врста икада измерила у експериментима.

Стандардни модел је један конкретан пример

КВАНТНЕ ТЕОРИЈЕ ПОЉА

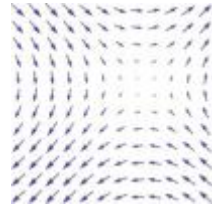
ШТА ЈЕ “КВАНТНА ТЕОРИЈА ПОЉА”?

ШТА ЈЕ “КВАНТНА ТЕОРИЈА ПОЉА”?

Шта је **поље**?

- нешто што постоји у свакој тачки простора у сваком тренутку;

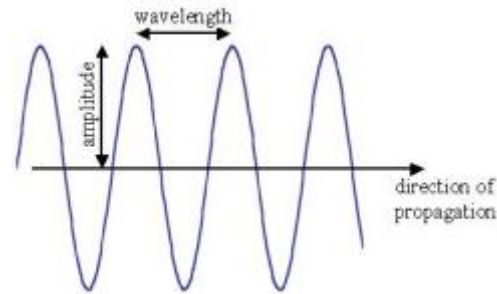
- нешто што може да се мери;
- нешто што може да се “**таласа**”.

ШТА ЈЕ “КВАНТНА ТЕОРИЈА ПОЉА”?

Шта је **квантно поље**?

- класичан (раван, монохроматски) талас поседује **амплитуду**, **фреквенцу** и **таласну дужину** као независне параметре:

- квантни (раван, монохроматски) талас поседује **фреквенцу** и **таласну дужину** као независне параметре, док је **амплитуда зависна од фреквенце**:

$$A = \sqrt{n h \nu}, \quad n \in \mathbb{N}_0.$$

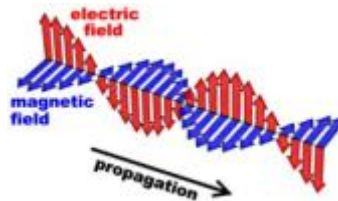
ШТА ЈЕ “КВАНТНА ТЕОРИЈА ПОЉА”?

Шта је **честица** у контексту квантног поља?

- **реалистична** честица је тзв. **таласни пакет** датог поља:

- **теоријска** честица је **раван монохроматски талас** датог поља:

Квантна теорија поља нам каже шта се догађа када се “две честице сударе”, односно како два поља интерагују једно са другим.

КОЈА ПОЉА ИМАМО У СТАНДАРДНОМ МОДЕЛУ?

Three Generations of Matter (Fermions)

	I	II	III	
mass	$2.4 \text{ MeV}/c^2$	$1.27 \text{ GeV}/c^2$	$171.2 \text{ GeV}/c^2$	0
charge	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	0
spin	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1
name	u up	c charm	t top	γ photon
	$4.8 \text{ MeV}/c^2$	$104 \text{ MeV}/c^2$	$4.2 \text{ GeV}/c^2$	0
	$-\frac{1}{3}$	$-\frac{1}{3}$	$-\frac{1}{3}$	0
	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1
Quarks	d down	s strange	b bottom	g gluon
	$< 2.2 \text{ eV}/c^2$	$< 0.17 \text{ MeV}/c^2$	$< 15.5 \text{ MeV}/c^2$	$91.2 \text{ GeV}/c^2$
	0	0	0	0
	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1
	ν_e electron neutrino	ν_μ muon neutrino	ν_τ tau neutrino	Z^0 Z boson
	$0.511 \text{ MeV}/c^2$	$105.7 \text{ MeV}/c^2$	$1.777 \text{ GeV}/c^2$	$80.4 \text{ GeV}/c^2$
	-1	-1	-1	± 1
	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1
Leptons	e electron	μ muon	τ tau	W^\pm W boson

Gauge Bosons

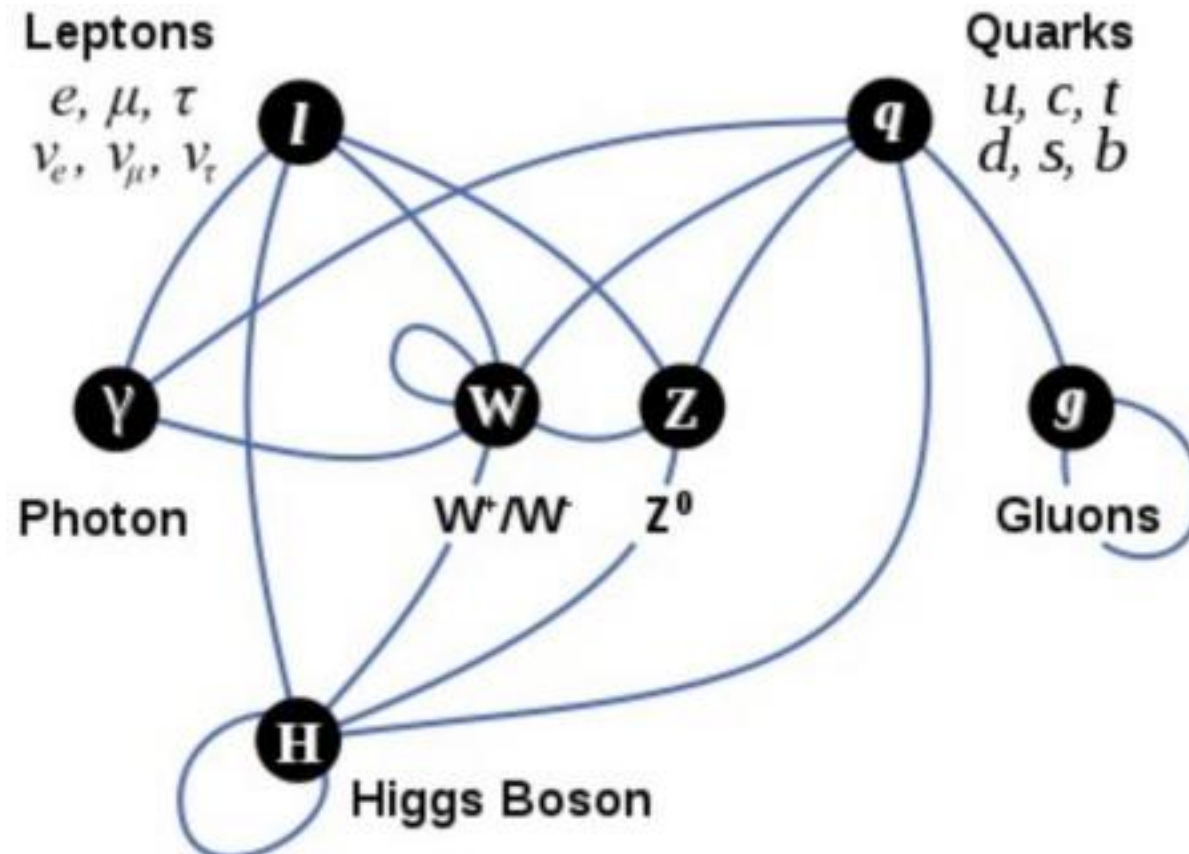
- три **поља интеракције**: електромагнетно (γ), јако (g) и слабо (Z^0 и W^\pm);
- дванаест **поља материје**: шест кваркова и шест лептона;
- дванаест **поља антиматерије**: по једно за свако поље материје;
- једно **Хигсово поље** ϕ .

Кваркови и лептони се класификују у три фамилије по два.

Све ове честице могу да се **претварају** једна у другу, уколико имају довољно велику **енергију**, и са одговарајућом **вероватноћом**.

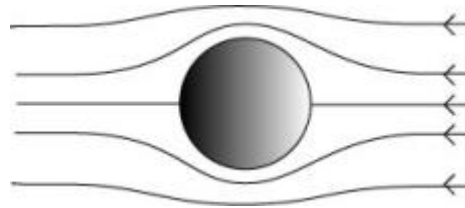
КОЈА ПОЉА ИМАМО У СТАНДАРДНОМ МОДЕЛУ?

Шта са чим интерагује:

КАКВО ЈЕ ТО ХИГСОВО ПОЉЕ?

- у суштини, поље као и свако друго;
- интерагује са осталим пољима тако што их **успорава**,

и на тај начин “генерише” **масе** осталих поља;

- може да се “таласа” као и сва остала поља, па треба да постоји одговарајућа **Хигсова честица**;
- За креирање Хигсове честице потребна је **велика енергија** и **велики број покушаја**, зато што је вероватноћа за претварање других честица у Хигсову честицу прилично мала.

КОЈА ПОЉА НЕМАМО У СТАНДАРДНОМ МОДЕЛУ?

Поља за која **знамо** да постоје у природи, а нису урачуната у Стандардни Модел су:

- **ГРАВИТАЦИЈА!!!**

КОЈА ПОЉА НЕМАМО У СТАНДАРДНОМ МОДЕЛУ?

Поља за која **знамо** да постоје у природи, а нису урачуната у Стандардни Модел су:

- **ГРАВИТАЦИЈА!!!**
- **тамна материја** и
- **тамна енергија.**

Поља за која **не знамо** да ли постоје у природи, а Стандардни Модел може да се прошири да их узме у обзир су:

- поља **великог уједињења** (GUT-честице);
- поља **суперсиметрични партнери** (SSM-честице);
- остала егзотична поља (тахioni, солитони, инстантони, магнетни монополи, струне, мембране, итд.).

ШТА ТРЕБА ДА ИЗМЕРИ LHC?

LHC треба да нам пружи одговоре на следећа питања:

- да ли Хигсово поље **заиста постоји**?
- да ли постоје суперсиметричне честице?
- да ли постоје додатне димензије простора?
- да ли је могуће произвести тамну материју у лабораторијским условима?
- да ли постоји **било шта** што није већ урачунато у Стандардни Модел?

Анализа досадашњих резултата рада LHC-а каже:

- **Хигсово поље постоји!** (или нешто врло слично њему...)
- одговори на сва остала питања су **НЕ!** на енергијама до 7 TeV.

Очекујемо даље резултате са нестрпљењем...

ХВАЛА!